

L. Kecskés András

AJÓ (Otrokocsi Fóris és a JHVH nyomában)

A magyar zenetörténet első, 1538-ban nyomtatott kottafejekkel megjelent verses históriája a zsidó és a magyar nemzet sorsának párhuzamára épül, mely különösen a protestáns irodalomban a 18. század végéig tartotta magát. Az egymás mellé állított és összehasonlított magyar-zsidó sorstörténet sűrűn előforduló irodalmi-történeti fordulat/toposz felélesztésére és erősítésére írta 1693-ban az Origines Hungaricae c. nyelvészeti munkáját Otrokocsi Fóris Ferenc/ 1648-1718/. A volt gálya-

rab, majd nagyszombati jezsuita haláláig fáradozott a szétszakadt egyház újraegyesítésén és a magyar nyelv eredetének felderítésén. Ugyan a magyar és a zsidó nyelv rokonságáról szóló műve tévedésektől nem mentes, de az úttörés minden buktatója ellenére jó helyen tapogatózott. A szkíta időket emlegető, nagylélegzetű dallammal ellátott históriás énekünket követő gondolatok e témát járják körül.

MIKEPPEN AZ WR ISTEN ISRAELNEC NEPET EGIP-
tombol es hafonlo keppen az magyarokat
Szithiabol kihoſta

Farkas András

1538.

M 3 b) [36. l.]

Ier - ſe em - le - ke - zőne az ő - rök Iſ - ten - nec,
chu - da - la - tos nagy ha - tal - maſ - ſa - ga - rol
mely - lyel bi - ty - a - bol re - gi ma - gya - ro - kat
io ma - gyar or - ſag - ba il - lyen kep - pen ki - ho - za
mind re - gen ki - ho - za az ſi - do ne - pe - ket
fa - ra - ho ki - ral - nac mar - ka - bol űn - se - ge - ből.

Esztergomi Farkas András: Cronica de introductione Scytтарum in Ungariam et Judeorum de Aegypto. Krakkó, 1538.

Az első két versszak sormetszete:

12+11 - 12+12 - 12+13 / 12+13 - -12+13 -
12+13

Jersze emlékezzünk az örök Istennek csudálatos nagy hatalmasságáról,

Melyvel Scythiából régi magyarokat jó Magyarországra olyan módon kihozá,

Ment régen kihozá az sidó népeket Fáraho királnak markából, ínségéből.

Mind a scythiai hatalmas magyarok származának két jeles férfiaktól:

Egyik férfiúnak Hunor vala neve, és az másodiknak nagy Magor vala neve,

Kiktől az magyarok, felneveztetének: Hunorról hunnusnak, Magortól magyar(ok) nak.

Jóllehet magyarok el-benn Scythiában hatalmasok és nagy sokan valának... stb.

Számos bibliatörténettel foglalkozó tudós állítja, hogy Izrael népe Kr.e. a 18-19. században fokozatosan foglalta el Kánaánt – Kain népének szálláshelyét, az ókori Palesztina ill. Galilea földjét, ahol ide-oda vándorló legeltető pásztornépek éltek, majd *azok nyelvét átvette*. Dolgozatunk e nyelvtörténeti eseményen alapuló, szerény észrevételeivel szeretne hozzájárulni a téma fehér foltjainak eltüntetéséhez.*

Izrael Istene, JHVH / JaHVeH hangzóinak magyar nyelvű rokonságához magyarázat szükséges, melyre álljanak itt a következők:

A régi héber hagyomány négyszögletbe férő jele / tetragrammja, a *JHVH* a „kimondhatatlan Isten-név” jelölése lett. A magyar nyelv használatában a „Kimondhatatlanul jó” kifejezés mai napig használatban van, mely a felfoghatatlan, a végtelen jó-ság kifejezője. Izrael népe a Tóra / Mózes öt könyve / elfogadásával vakon megbízott Istenben, mondván: Amit Isten felajánl az csak „jó” lehet. A JaHVeH jel első fele számos héber név első szótagjának alkotóeleme lett. Több esetben a H-t már ki sem írták, mert feltehetően – mint annyi más mai nyelven is: néma volt. A JHVE-vel kapcsolatban álló személynevek közül a fontosabbakat állítsuk egymás mellé: Jaazanja, Jachim, Jakob /az ősatya /, János (gör. Johannesz), Jehoséfát, Jehu, Jesaja, Jesua v. Jehosuah / Jézus nevének egyik lehetséges őse /, Jiftach v. Jefte, Jiszreel, Joáb, Joás, Joel, Johanna, Jojachim, Jojakim, Jonatán, Jorám, Jozefát, József, József, Judit stb. A „J” után öt különböző magánhangzós variáció van. Figyelmet érdemel a „H” kimaradása ill. némasága,

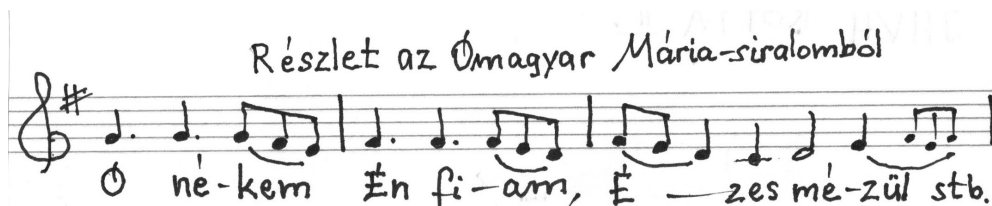
mely után csupán a JaV/e marad a JHV/éből. Az így magára maradt Jo és JaV szórészek már alkalmasak arra, hogy honi szavakkal összevegyessük. Először a Jó és a Jó/ság mellé a Jó/szága vagy valakinek a JaVa / Jó-Ja, vagyona jelentés tűnik fel. Pár mondat erejéig példákat állítva: „Christus leszáll magas mennyországából, szent Atyjának parancsolatjából, mint mennyei jóságok az égből, dicsértetik Angyalok szavából.” / Huszár Gál / Megette a kenyere JaVát / többségét. E bölcs mondat az évek múlását jelzi.

Ide tartoznak szorosán a JaV-ít és a JoBB-ít – a kettős ajakképzésű / bilabiális szóvégek. Javallat = jó-tanács, javas / jobbító, gyógyító /, Jau és Jaum alakokban fordul még elő Kr.e. 20. századi a sumér-akkád iratokban, de nem egy isten-névvel kapcsolatban. Magyar oklevélben 1211-ben jelentkezett „Iou” alakban, „jó” jelentéssel.*

Az ősi pelazg / palóc / – ivadékok / a hellén kor előtti nép a Peloponnészoszon /, a palócok magánhangzó-torlódásos kiejtésükkel / diftongussal a jó-t ma is jau-nak mondják. A latin „u” hangzót írásban a V-vel jelölték az etruszkok hatása alapján, így a „jau”-t JAV-nak írhatták egykoron. Észrevételünk jogosságát alátámasztja a csángó magyar és a görög nyelv közti félreérthetetlen testvéri kapocs: a csángó Jó és a görög „ia” és „eü”. Ezzel rokon a „Jó/szág” szavunk, mely a görög eü/sz szó értelmében a JaV/adalmat ill. a JöV/edelmet jelent.

Tanulmányunkban a kopt „Jeu” = Isten szó is említést érdemel; hallatára érik a bizonyosság.*

Itt kell megemlítenünk, hogy a perzsa iZS-DaN / Isten/ szó a magyar *Jót/tevő, ős-tevő jelentésű*, az „ős-TeN”-ni tudó ill. – cselekvő, szavunknak egyik lehetséges fölmenője. Az „íz”, *Jó/érzést* jelent, hiszen az íztelen étel, az a nem jó étel. Így válhatott az „isteni-Jó”, az „égi Jó” egyes népek nyelvében a gör. Iéz/osz/, a lat. Iz/usz/, a szláv Ísz/usz stb. a földre szállott istenfiú nevére, aki életét „adta” az emberiségért. Ide sorolhatjuk még az oszét/szkíta/ nyelv „ad” szavát, melynek jelentése „íz”.*

Fontos tudni, hogy a H / a héber He / vagy néma, vagy egy torokhangot kell helyébe gondolnunk illetve kiejteni, mely hang egy rekedt G hangzónak / héber Gimel / is felfogható: JHVH. Ebből magyarázható a magyar iG/e szógyökünk is, hiszen pl. az JNRI, Jézus keresztfájának latin feliratának i betűjét is J-vel írták, mégis „i” hangnak ejtődik. Különben a héberben a „J” neve = Jó/ta. Ennek értelmében maradtak a I – G /H / mássalhangzók.

A magyar énekmondók az iG/RiC, iG/ReCH más helyesírási szabállyal / ortográfiával írott alakjának iH/eRCek eredetéhez jutottunk közelebb. Régi helyesírásmóddal / orthographia archaica-val a következő jellegzetes változatok találhatóak a különböző oklevelekben: Reg/us / 1219, Igrech falu/ 1244, „de villa Igrych” / 1251, Igruch / 1279, Igrich / 1280 stb. Fontos tudni, hogy Szabolcsi Bence nem értett egyet az Igric-név szlávból való eredeztetésével.

Az iG vagy az iH az szótöredék a magyar ige, igen, igazság, igazítás stb. szavak első szótagjának

gyöke. Benne megtaláljuk az iG/azat szóló, ReG/élő énekmondót. Mindezeket azért szükséges elmondanunk, mivel a múlt száz évben kiadott etimológiai szótárak, szolgál-hűen átvették IGRiC szavunk eredetmegoldásaként a szláv „igraty” /játszani/ szót. Meg kell mondanunk, hogy a muzsikások, csepűragók munkáját, mint játszást, csupán 1546-ban illette először egy szerencsés hallgatójuk: „Ebédkor attam az hegedősöknek és a yatekosoknak” – ti. borraivalót.

Németes családnevek pl. Oberrecht = legfelső igazság, tehát = Isten, az ober fölső /és a Recht / igazság, jog összetételének egyetlen része sem alakilag, sem jelentésileg nem állítható párba egymással. Szemben a magyar iGe, melyen az íGY, / talán az / eGY, szón át az aTYA ill. az aTYA/istenhez alakjához jutunk, mely nem más, mint maga az éGi – iGe.

Nyelvünk, mint az őstudásunk egyik hordozója, úgy jelenti magát, hogy az iGe és a legfőbb Jó jelentésazonosságot mutat:

iG/e, Legfőbb Jó,	iG/en, Jól van,	iG/azság, Jog,	iG/aza van, Jogos,	iG/azgató Jogot / kötelességet betartató
----------------------	--------------------	-------------------	-----------------------	---

Balassa Bálint, katonaköltőnk a sokszor leírt Szent Isten és az Úristen jelzett főnevek mellett, 1578-ban a Reménységem nincs már nekem... kezdetű verse utolsó versszakának kezdetén a jó Istent okolja, hogy szerelembe esett. Ez a jó-jelzős Isten a költő egész költői munkásságában csupán egyszer fordul elő.*

1250 után, a Leuveni-kódexben található Ómagyar Mária-siralom szövegében a következő

olvasható: „...én jonh/om...”, azaz az én bensőm. Ez szívet, májat stb. azaz belsőséget is jelenthetett a középkori magyarban, de leginkább a szívet. Elvontabb értelemben az egészséges ember azon képességét értjük, mellyel a jó/tól a rosszat képes elválasztani.

Egy 1508-ban leírt Mária-énekünk szövegváltozatában így olvasható:

Reddnéznek szenteknek szemé - i,
Es véneknek keserves szíve - i,
Es árváknak nyomorult i-ha - i.

Mindezt megismételve: A JoNH és az iHa vagy JuH / régi szövegeinkben a szívjóságot, a jót és rosszat érzékelő természet-adta / biológiai jelzőrendszerünket jelenti. Katolikusoknál nem véletlen, hogy az Isten Báránya, Jézus szívéről annyi ének zeng. Jézus Szíve Társaság néven számos kisközösség alakult az évszázadok folyamán, különösen a barokk korban.

Találó a hun „jenekh” ének jelentése, hiszen az éneklés a legbensőbb megmutatkozásunk, az éN/ünk, az énekünk – belsők, szívünk kitérésével hatni másokra. Még az 1850-es években a „bárdelejes” képesség ismert volt, amely a varázserejű ráéneklést /az incantatiót jelentette.*

Visszatérve a JH jelünkre, a JaHVe szavunk e szótagára, benne felfedezhetjük a JuH szavunkat, mely az istenfiú rejtjeles megnevezésére: Isten Báránya, melyből a régi bibliás idők Jó/jára, JaV/ára enged következtetni.

Soroljuk fel a közbeszédben használt gyakorabban előfordul mondatokat a Jó/ról és a JaV-ról! JaV/adalom és annak magas hangzós testvérszava a JöV/edelem.

JaV/akorabeli: az idős, a számos évet megélt szerencsés, embert jelenti.

JaV/aS – Jó/s cigányasszonyok a pénzünkért heti és országos vásárokon leginkább Jó/t jósolnak. Magyar szófejtők a Jó szavunkat ugor eredetűnek tudják. A JöS címszónál a cseremisiz Ju és Jo szavakat olvashatjuk, mely „varázsigét” jelent. Miután a JaV-val induló mondatok mindegyike a jó-ról szól, a JaV/asolni ige jelentése: jó szándékkal valami jót tanácsolni; nem más, mint a gyógyító szándékkal megáldott JaV/as (asszony), hangzó és alaki leszármazottja. Végtére is a JaV/ításban benne van a JoBB/ítás, de még a JaV/ulban is megtaláljuk a Jó/t, a Jó/ra változtatást.*

Visszakanyarodva a Jo/NH / BeL/sőség szavunkra: a sumér időkben az élet minden színterén gyakorlat volt a máj- és a béljéslés. Leginkább az eget a földdel összekötő papok feladata volt a „hívők” kérdésére, álmaik történéseire választ adni. A válaszra várók, hogy a válasz kedvező legyen számukra, egy templomszentély padlóján töltötték az éjszakát. A csíksomlyói püünkösdre érkező távoli búcsúsok, a „keresztalják” az ókori szokást utánozva a nagytemplomban helyezkedhettek el, egy régi szerződés szerint 3 éjszakára, melyet pihe-néssel és imádsággal töltöttek. Csíksomlyón az ő

indítékot mind a papok, mind a búcsúsok már elfeledték. A „templomban-alvást” ma már csupán a test fáradalmával magyarázzák, és abból a gyakorlatias megfontolásból, hogy a reggeli felkelést követően minél közelebb legyenek a püünkösdhajnali Napvárás „kissé pogány” a hajnali Napvárás hagyományának /rítusának központjához, a Megváltó / Salvator kápolnához.*

Istennek, a „VÉGTELEN JÓ-SÁGNAK” szóösszetételi összefüggéseit keresve kimutatható. Pl. a németben: GoTT= Isten, Gut = VaGYoN, azaz amink van, az a mi JaV/unkra van, tehát az (ném. gut =) Jó.

Az angol nyelvi szerkezetben is hasonlót találunk: GoD = Isten (good=jó) alakilag rokonok. Az angol „jó” keltás alakja a „well”, mely szintén a jóval van összefüggésben. Ezt azért gondoljuk, mert a „well to do” anglicizmus a gazdagság, a tehetőség, a VaGYoN szavak kifejezése. Mindkét indogermán nyelven a „Jó” szó egymásnak ikrei: Ja – Ye/s/. E nyelvekben nem szükséges a jó nevet az Isten elé tenni, mint a magyarban: pl. Jó-isten, mivel az isten szavuk eleve a Jó-t jelenti. Tegyük kísérletet arra, hogy a magyar „Jó” szavunk – mint Istent jelentő JÓSÁG – miként áll meg jelzői szerkezetekben:

végtelen Jó/ság, – örök Jó/ság – legfőbb Jó/ság stb.

A bibliai történések idején a családok, a nemzetségek vagyonát elsősorban a haszonállatok: BáR/ányok, BiR/kák, JuH/ok száma határozta meg. Ez volt a JaV/aDaLoM, BiR/tok, a haszon. Csodálatos a magyar nyelv felépítése, hiszen a magánhangzó utáni 1. sz. 3. személy – még a BiR/kanyájra épült vagyonra utaló – BiR/tokos esetének jele szintén a szóban forgó hangzó, a „Ja”. Mindezeket túl a ság-ség képzővel JuH-ból lett a Ju(H)-ság, majd ebből a Jóság illetve a Jószág, mint valakinek vagy valaminek a birtoka értelemében.

A BaRoM szavunkba már az összes négy lábú haszonállat beletartozik. A gót-német BaRM/herzig = irgalmas, könyörületes, szó szerint „jósívű” is ide sorolható, nem különben a JáMBoR = Jó eMBeR, az emberre s állatra egyaránt használható „szelíd” jelentésű szavunkkal együtt.*

Felettebb elgondolkodtató a héber BiR/aH a magyar BíR/ó hasonlósága, hiszen a bíráló a leg/Jo/bbat akarja, az IG/azságot, az iG/az-fél

JaV/át. JH szótagunk isteni jelentése Isten JuH / az Isten BáR/ánya s a földi életünk végén BíR/ánk = Jézus Krisztus. A VaGY/on szót tovább fejtvé eljutunk Istenhez, aki VaGYoN ill. Ő az, aki van. Tapasztaltuk azonban, hogy a VaGYoN, pl. a sok pénz, a rosszat is szolgálhatja. Minden jel arra mutat, hogy a magyar VaGYoN szó testesíti meg számunkra a gonosz és a jó, a Ji/N és Ja/NG örök küzdelmét.

Izrael fiai az ígéret földjén élő törzsek – nemzetek nyelvét átvették, melyből – a történelmi kutatások szerint – egy igazságrész a magyar nyelvet is érinti. Ezt érezte meg a 17. század vége felé Otrokocsi Fóris Ferenc nyelvész, s e gondolatkör parányi szeletét jártuk körül tanulmányunkban. Annyi bizonyos: a közel négyezer esztendő, ókori HoN- ill. KáN/aán – foglalásból két dolog maradt ránk örökül: az iSTeN (AKI VaGYoN) „szeretete” és a SÁTÁN egyik eszköze, a pénz (AMI A

VaGYoN) „csábítása”. Az egyik a magasságokba repít; ezt mutatják magasrendű magánhangzói, a másik leránt, ha nem jól sáfárkodunk „szabad akarattunkkal”, hiszen a RoSSZ, a GoNoSZ = a SÁTÁN magánhangzói mind mélyek. Lehet, hogy így kerek a világ?

Rimay János Balassa Bálint tanítványa, Bocskai István és Bethlen Gábor protestáns fejedelmek titkára, törökországi követe, tanácsadója az 1620-as években így ír mindezekről:

E világ elmerült a pénz szeretetben,
Kevesen örvendnek az igaz életben,
Jó cselekedetben
S az isteni csendes lelkiismeretben.
Elmarad ez világ s mind pénzi gyűjtemény,
Hát ne torkoskodjunk, mint vizi hüvelmény,
Lelkem ne légy kemény,
Szolgálj Istenedet s nem nyél el mély örvény.

E világ elmerült a pénz szeretetben,
Kevesen örvendnek az igaz életben,
Jó cselekedetben
S az isteni csendes lelkiismeretben.

BIBLIOGRÁFIA

Szabolcsi Bence: A magyar zene évszázadai. L. Bp., 1959. 140.

Herbert Haag: Bibliai Lexikon. Bp., 1989. 639., 839., 1406.

A lexikon megírásánál 112 neves Biblia-kutató professzor működött közre.

Georg Braulik: Ószövetség és liturgia. Pannonhalma, 2012. 10.

Huszár Gál: A Keresztyéni Gyülekezetben való isteni dicséretetek. Kassa? 1560-61.

Szamota István: Magyar oklevél-szótár: Bp., 1902-1906.

Zoltán Falvy: Spielleute im mittelalterlichen Ungarn. Stud. Mus. Bp., 1961. 56.

Eckhardt Sándor: Balassa Bálint összes versei. Bp., 1968. 19.

Czuczor-Fogarasi: A magyar nyelv szótára. Pest, 1864. Hun - oszét - magyar szószeret. Bp., 2004.

Bárcezi Géza: Magyar szófejtő szótár. Bp., 1941.

Domokos Pál Péter: Kájoni János: Cationale Catholicum. Bp., 1979. 14.

Csomasz Tóth Kálmán: A XVI. század magyar dallamai. Bp., 1958. 763.

Eckhardt Sándor: Rimay János összes művei. Bp., 1955. 124-125.

L. Kecskés András

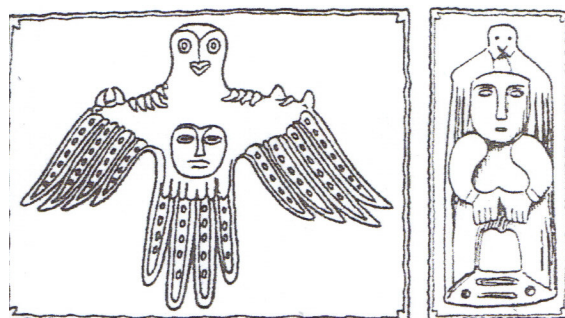
BAGOLY-ASSZONYKA AZ ISTENI MADÁR és a BÚT ÖRLŐ MALOM

Tudjuk, hogy a kabar néptörzsünk szent állata a BagoLY volt, a sötét világ/úr!/ istene. Brehm az állatokról írott könyvében az éjszaka királyának nevezi. Egy ógörög érme egyik oldala BaGLYot, a másik oldala Pallas Athénéét ábrázolja.

Athéné = a latin Minerva, a szabinok /a szabell-szaber magyarok és az etruszkok bölcs tanácsokat osztogató, „bagolyszemű”, „szűz” istenasszonya volt. Az istenek sorrendjében közvetlen Zeus után emlegették. Szent állatja a BaGoLY /görögül: GLauX / homéroszi mása / epitetonja után GLauKoP/isz, mely magyarul ragyogót, fényestekintetűt jelent; keleten csak isteneredetűnek vélt uralkodókat illettek vele. Európában a kereszténységgel együtt terjedt el, mint fej körüli fényesség a szentek GLóR/iájaként. Távoli összetartozást mutat vele a KLóR fertőtlenítő neve, melytől a megtisztított vászonanyag szeplőtlen fehér, s az orvosi kéz síkosan fényes lesz. Meg kell említenünk, hogy a szanszkrit BaG és a szlávok Istenét a BoG/ot, a megfejthetlent, az emberi elemével” fel nem foghatót”, a ki/BoG/ozhatatlant jelenti. Távolabbi rokon-istenség BaCCH/os. A BaK-ság okán pl. a BaGa/isz név magát Zeust jelentette Frígiában. Különbözik a BoG vagy a BöG, azaz a magyar CsoMó, sokat is jelent. A megszámlálhatatlan SoK/szor mondjuk: SoK, a török nyelvben: CsoK. Talán a KöK /tengri/ istent idéző turáni altaji szó is jelentéstörténetében erre a fonálra fűzhető. Lényeg: a BaGoLY/nak számos isteni tulajdonsága van, mely abban is megnyilatkozik, hogy az ehetetlen szőrt és a csontot BaGoLY/unk kiköpi /Vö. még a BaGó és a KöP szavunkkal, mely világszerte a varázslás egyik fontos mozzanata. A BaGoLY azért tudós, mert mindent bevesz, „megtanul”, de csak a hasznosat tartja magában. A haszontalant, a langyosat, ami már emészthetetlen s nem szolgálja épülését, kiköpi a szájából; mintha Jézus valami hasonlót emlegetett volna az Újszövetségben!

A bagollyal együtt élő istennő hagyománya oly erős volt, mind a görögök, mind a barbároknak

mondott népek addig-addig nézegették Pallas Athéné baglyas szobrát s a görög pénzérme domborulatát, hogy pár évszázad elteltével ugorföldi sírokból előkerült vallásos ereklyeként Athéné szinte maga lett a BaGoLY. Nem meglepő, hogy képeink az ősi „égbe emelés” mozzanatára is emlékeztethetnek.

ÁBRA

Noha a BagoLY főnév önmagában igen erős férfiminőséget takar, egy magyar balladában a hozzá kapcsolódó aSSzoN/ka szóval határozottan nemet cserél. Ő lesz a balladai istenségünk édes fele?

A Bagoly-asszonka istensége mellett még a következő érvek sorakoztathatók föl: A „pallas” szó más-már hangsúlyozással és ragozással nő ill. hímnemű értelmet kínál. A hímnősség / hermafroditizmus eredendően isteni tulajdonság, de az ember teremtésének mondáiban is megtalálható. Pallas Athéné nem csupán arról volt híres, hogy a Nagy Sándor vezette kis létszámú görög sereget a perzsák legyőzésében segítette, hanem az is, hogy a neve, a latin Minerva, a magyar MaDÁR/ral azonos. Köztudott és sokak által bizonyított, hogy a MaDÁR a MaGYaR népevünkkel mind szóalaki, mind mitológiai szempontból szoros egyezéseket mutat. Számunkra azonban nem mindegy, hogy melyik madár? Egy olyan amelyik a tápláléklánc alján vegetál vagy a tetején uralkodik, mint pl. az emlősöknél az oroszlán? Minden jel arra mutat: ez csak egy ragadozó madár lehet.

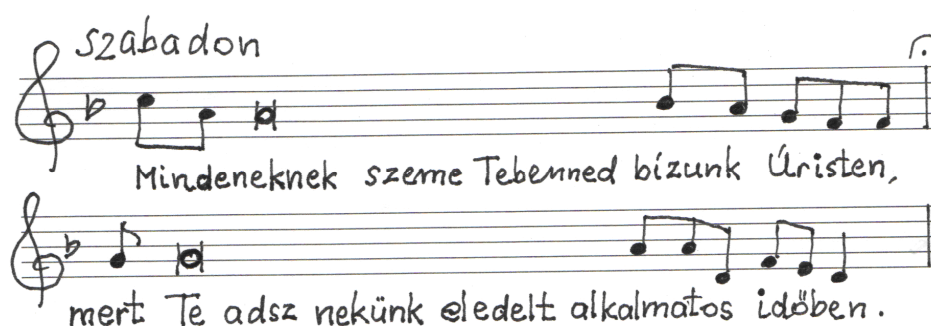
Az előzmények ismeretében kijelenthető, hogy isteni madarunk a magyarsággal együtt a Kárpát-

medencébe hazatért Álmos és Árpád egyik törzsének, a KaBaRnak illetve annak népnévhez simuló totemállat a BaGoLY volt.

Tovább nyomozva feltűnik, hogy a BaGoLY = LYo/GaB fordított mássalhangzóinak valamelyikében: a jó ill. a ja = JaHVe az istent, a Jó/istent sejtető első szótagjában megtalálható. Pl.: Jo/GaB v. Ja/K/aB. Mi több, a fordított állású, mindkét második szótag ugyan ezt teszi: BoG = Isten és BaK, németül BoCK. Ezen a vonalon haladva, erőteljes hímneműségével, minket az aTYaiSTeN szóra vezet rá, mely az isteni kétneműség ki/BoG/ozhatatlan egységét mutatja. A hagyományok szerint BaG/olyanyánk vagy apánk a „bölcső

őre”; az újszülött lelkét hozza, a halottét viszi. E túlvilági feladatokat ellátók csak az istenekkel szoros kapcsolatban levők tölthettek be.

Témánktól kissé eltér a következő gondolat-sor, de a későbbiekben mégis találunk vele közös vonásokat. Meg kell említenünk – az egyiptomi SaMaS = a SzeMeS Istenséget ki szemeivel mindent lát, csak úgy, mint a keresztyének háromszög jelű, fényontó, isteni SzeMe. Valami hasonlót imádkoznak énekszóval étkezés előtt és után Erdélyben a csíksomlyói ferencesek és minden hozzájuk tartozó magyarhoni kolostorban (Domokos Pál Péter szíves szóbeli közlése.)

Mindeneknek szeme Tebenned bízunk Úristen,
Mert Te adsz nekünk eledelt alkalmas időben.
Felnyitod szent kezeidet s betöltesz minket áldással.
Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek. Amen!

A csupa-szem, a nagy szemű, a Mindeneknek Sze-me.../ bagoly-anyó és az istennő közös jellemzői / attribútumai az éleslátás – a sötétségben, éles hallás a lélek csendjében vagy éppen zűrzavarában / káoszában. Így döntései megfellebbezhetetlenek. Az istennő nevének eTRuSZK - LaTi/n - iTaL/iai változatában, a sötétben is biztosan látó és igazságosan döntő Ju/stitiában, az igazság istene alakját ölti magára.

Nem írók le mindezeket, ha egy mezősi népballadában a BaGoLY-aSSZoNka névvel nem találkozunk. A tömör történetből kiderül, hogy a BaGoLYaSSZoNYKa – saját bajain felülemelkedve – a hozzáfordulók panaszait meghallgatja. Ezzel az erényével egy mindent tudó, mindenkor segítőkész, gyógyító lénynek gondolhatnók, s ezért igen hasonlít a magyarok kis/Bou / DuG / aSSZoN-ára, Szűz Máriára; kinek fia elvesztése noha fájva fáj (Hétfájdalmú Szűz), isteni

erejével – az emberin fölülemelkedve –, mégis mindenkit, minden helyzetben megvigasztalt.

A magyart a magyarból magyarázva: a BaGoLY tükrös fordításban: a LYoGaB = JoG/aBa (aPa) JoG/ot, a jót, az igazat ismerő, tudós „atya”, ezért számos alkalommal a mesebeli bölcs BaGoLy az állatsereglet bírása. A vadak azért bíznak meg benne, mert a sötétségben szerfölött tisztán lát és ítél. Bagoly-asszonykának ez már a sokadik isteni tulajdonsága, hiszen nőből férfi minőségre váltva egy „nem” nélküli, semleges, bölcs, bagoly-apóvá válik; mindemellett a BaG/zó és a BaK – az állati férfi minőséget jelző – szavakból mindez jól kihallik.

A Bagoly-asszonka személye magyar népballadák között az egész Kárpát-medencei magyarság hagyományában föllelhető nyugaton és keleten: Ghymestől Gyimesig.

Pusztá malomba cserfa gerenda,

A világ úr nagy „pusztájá”-ban,
a földi életet ölő, őrlő majd újéletet teremtő-termő,
„menedékhely”-en az élet színterének biztonságát
a közepén álló ÉLETFA, egy tölgyfagerenda adja.
Az nép őstudása ezt a támfát Bódogasszon-nak
nevezte el.

Mivel az egy „közbenjáró”, élő valami a PaD/lás
és a PaD/ló,

„amint a Mennyben úgy a Földön is” – az ég és a föld között.

Népünknel ugyanúgy működött, mint a hegedű kis fűcskája, a „lélek”, mely összeköti a hangszer felső és alsó rezgőlapját.

Általa a két ellentétes lap egyesül, együtt rezeg s így erőteljesebb hangot, isteni energiát, összhangot ad. Ne feledjük, a rezgés mindig fölülről jön, a hanghullám áradata, és mozgatja, élteti a földit, mert Isten „végtelenül szeret minket”, s vágyik szeretetünkre, hogy a felső az alsóval együtt a teremtést dicsőítve zengje.

Ott sétál sírva Bagolyasszonka

Az ősi keleten az erősebb, a tehetősebb, a rangosabb vezetni még ma is a sétát. Ez estben kétség kívül, a Bagoly-asszonka férfi minőség felé hajlik.

Utána sétál fejér gölice:

Gerlice a Szentlélek, a lelkiismeret, melyet Teremtőnk belénk lehelt.

Mé sírsz, mé sírsz te bagoly asszonka?

Szűz Mária is (hét fájdalommal) bánkódott fiáért,
Hogyne sírnék, te fejér gölice!

Hon felejtöttem rengő böcsőmöt!

A materia – anyag, a mater-anya félti halandó újszülöttét, hiszen isteni képességével a jövőbe lát. A születéssel minden ember sorsa megpecsétlődik.

Benne felejtöttem síró gyermeköm.

Jaj, jaj, gyermeköm, síró gyermeköm!

A szenvedő és halandó ember jövőjén már jó előre szánakozik, jajgat;

(Úsz. Jób.14,1-2) hiszen a földi halandóságon nem lehet változtatni: Isten törvénye.

Mé sírsz, mé sírsz, te fejér gölice?

Megszólítás, szánakozás hangjai ezek. A Bagoly-asszonka Isteni mivoltának kiteljesedése: saját bánata mellett képes más bánat-terhét hordozni, s enyhíteni.

Hogyne sírnék, te bagoly asszonka!

Hon felejtöttem záros ládámot,

Talán a koporsót, a csónakos, az ősi ladikos temetést emlegeti.

Az ifjúság elmúlásán kesereg.

Benn felejtöttem Gyöngyös pártámot;

A szüzesség, az ártatlanság, a gondtalanság elvesztése.

Jaj gyöngyös pártám,

Kiűzetés a paradicsomból? A kontyolással elindul a keser-édes,

küzdelmes élet, melynek vége a földi elmúlás.

Szép gyöngyös pártám!

Szép = varázslatos, bájos, tündéri. A magyar hagyomány szerint a GyöNGY a szüzesség, a fiatal-ság, a ragyogás, kerek egészség, a teljesség jelképe. Távollabbi kapcsolódása a GÖRÖNGY szó, mely képzeletünkben a „csúnya”, a műveletlen, a csiszolatlan, a nem kerekded földdarabra és a földből vétetésünk tényére irányítja gondolatunkat.

A *párta*, mint HOLD jelkép, a hold havi váltakozásával női minőséget hordoz. A párta viselőjét a HoLD majd beharmatozza /vö: sivatagi harmat!/, hogy viselőjének termőre-hajlását jelezze. Adventi időben templomokban szokás énekelni: Harmatozzatok égi magasok!

A népdalhoz egy körben-állásos játék járul, melyben a mindkét nembeli fiatalokat szoktatják egymáshoz egy holtig tartó, közös élet reményében:

A közös nászhelyet párna jelzi, melyet egy ifjú körbehordoz, majd párjával a kör közepén a párnára letérdelnek és csókot váltanak; a körben állók felváltva, mindenki a választottjával ugyan ezt cselekszi. Nem más ez, mint egy házasságon kívüli, ellenőrzött termékenységi előjáték. Énekelve mulatják az időt: életről – szerelemről – elmúlásról. Bartók Bélát a szöveg és a cselekmény régisége megihlette s Párnás táncdal címmel csodaszép művet szerzett női karra.

A vallásos fiatalasszonyok, menyecskék a Kisboldogasszonyhoz, Szűzanyához imádkoznak gyermekáldásért, emberi életért, „jó meghalásért”. A fehér galamb, mint mondtuk, a lelket, a Szentlélek szerepét tölti be. A felvidéki népi emlékezet azt hagyta ránk: Ha egy fiatal leány meghal, lélekké válik, ha férjhez megy, akkor BaGoLY lesz, azaz egy életet adni tudó szent/szakrális lény.

A nő minőségű Bagoly-asszonka maga Szűz Mária, „síró kicsi fia” (balladai toposz!) maga Jézus

Krisztus. Még szorosabb az isteni kapocs, ha Pallas Athénéről tudjuk, hogy a második neve a GLauKoPiS a BaGoLY mellett a tenger-olajzöld színére is utal. Pl. Szűz Máriát igen gyakran „Tengernek csillaga”-ként / Ave Maris Stella dicsérik. Az élet végtelen tengerén egy támpont, főleg hajósoknak, egy útmutató, azaz „vezér csillag”. Ének is zeng róla:

Te vagy földi éltünk vezér csillaga,

Édes reménységünk, kegyes Szűzanya. stb.

Ez a Vénusz ill. az Esthajnal-csillag, mely éjszaka közeledtével előjön, hajnal hasadtával eltűnik,

mint a BaGoLY az emberek szeme előtt. Jól gondoljunk bele! A szárazföldi lelkes-emplős életünk – a mai tudásunk szerint – az ősvízből, az óceánból ered. Hát erről, a százmilliónyi évről dalol népünk őstudásának mindnyájunkat megszégyenítő egyszerűséggel.

Faragó Laura, előadóművész és irodalmi szakíró egyik kiadványához csatolt CD-jén felhangzik egy Bagoly-asszony ballada. Az ötfokú alapdallamban itt egy pár átmenőhanggal változott csupán. E parányi különbség megfűszerezte, s jobbá tette énekünket.

Pusztalomba Cserfa – gerenda,
Rajta sétikál Bagolyasszonyka.
A többi versszak dallamváltozata.

A régi „puszta” dallama kottaképe:

Parlando ♩=112
Pusztalomba
Cserfa gerenda,
Ott sétál sírva
Bogal asszonka.

Hozáméne a
Cinege-mige:
„Mér sírsz te, mér sírsz
Bogaly asszonkám?”

„Hogyne sírnék én,
Cinege-migém,
Hogyne sírnék én,
Cinege-migém:

Otthon felejtém
Dáriusz ládám,
Benne felejtém
Dáriusz kontyom.

Hogyne sírnék én,
Cinege-migém,
Hogyne sírnék én,
Cinege-migém.”

A baglyas-balladánk következő változatát Kallós Zoltán az erdélyi Mezőségen TACS faluban gyűjtötte, melyet ötfokú, ereszkedő dallamra énekelik kevés átmenő/ pien hanggal. Versszerkezete a legrégebb, 4x5-ös szótagszámot mutatja. Dallamát a magyar néphagyomány ezredéveket túlélő, a törzökös régi stílusú énekeihez kell sorolnunk. Szinte minden mondata az isteni asszonyka, Bou-DuG/ságos mivoltát igazolja:

Puszta malomba cserfa gerenda,

Ott sétál sírva bogaj asszonka.

A BoGaJ szó tájnyelvi, vagy tudatos változtatása lehet BaGoLY szavunknak.

Hozzá méne a cinege-migé:

„Mér sírsz te mér sírsz, Bogaj-asszonkám?”

A bogaj szó oly mértékű változáson esett át – nem véletlen – hogy az már nem hasonlít a madár nevére. A BoGÁJ itt nem csupán egy ragadozó madarat jelenthet, mivel a BoG szótag ezáltal már isteni közeget jelez s talán vele a Bagoly szó évezredek előtti kiejtése bukkan ismét elénk.

„Hogyne sírnék én, Cinege - migém,

Hogyne sírnék én, Cinege - migém:

Otthon felejtém Dáriusz /ládám,

Dali kincses láda vagy ékszeres láda.

Benne felejtém Dáriusz kontyom.

Mesés, erkölcsi kincset érő konty. A gúzsbakötés, a foglalt(!) személy jele. Egyben a végtelenbe menő öröklét, az Élet – halál – spirál kezdetét is jelentheti.

Hogyne sírnék én, cinege-migém,

Hogyne sírnék én, cinege-migém.

A tájnyelvi becézés országosan elterjedt módját tapasztaljuk a gyakori ikerszó használatban. Különös, hogy a kecske, a még édesebben hívogató páros szava: cege-cege, cige, bige vagy bige-cige, melyben a BiGe a BaK/kal, a CiGe pedig a magyar CiGÁJa-juh / = kecskefajta / alakokkal összevethető. E pár mondatunkban – rövid kitéréssel – csupán a mélységi becézés hangi rokonságát igyekeztünk bemutatni / demonstrálni, mely dalunk szövegét ékeesebbé varázsolta. Valószínű, hogy ez imént közölt ballada szövege töredékes / fragmentum, mert a következő változat szövegében már az apa is megjelenik. A soron következő bagoly-énekünk a szkíta-magyar Szentháromság titkát / misztériumát rejti magában.

0315-CD 8.30

$\text{♩} = 152$

1. Pusz-ta ma-lom - ba, Pusz-ta ma-lom-ba

Csér-fa gë-rën - da, Csér-fa gë - rën - da.

2. Azon üldögél,
Azon üldögél
Égy bagoly asszony,
Égy bagoly asszony.	5. Otthon feledtem,
Otthon feledtem
Cifra nyoszolyám,
Cifra nyoszolyám.	8. Abban feledtem,
Abban feledtem
Jani fijamat,
Jani fijamat.	11. Ha az itt volna,
Ha az itt volna,
Olyat përdülnék,
Mind a karika.
3. Mit sírsz, mit bánkódsz,
Mit sírsz, mit bánkódsz,
Të bagoly asszony,
Të bagoly asszony?	6. Abban feledtem,
Abban feledtem
Pista uramot,
Pista uramot.	9. Az mellett hagytam,
Az mellett hagytam
Pléhës ládámat,
Pléhës ládámat.	12. Ha az itt volna,
Ha az itt volna,
Olyat ugranék,
Mind a paripa.
4. Jaj, hogyanë sírnék,
Jaj, hogyanë sírnék,
Hogyanë bánkódnék,
Hogyanë bánkódnék!	7. Az mellett hagytam,
Az mellett hagytam
Ringó bölcsömöt,
Ringó bölcsömöt.	10. Abban feledtem,
Abban feledtem
Karika kontyom,
Karika kontyom.	

Ghymes (Nyitra) Balkó Istvánné Varga Cecilia (74). Kiss L. 1969. AP 7975/d.

E balladaváltozatban a bagoly-asszony magába roskadva, magában beszél. Egy másik, nem nevesített személyre csupán egy versszaknyi kérdő mondat jutott, de a válaszok sorjázásával a „cselekmény” előrelendült, noha a kérdező kiléte ismeretlen maradt. Ez a cselekményélénkítő, válaszra készítő fogás a külhoni és a hazai balladákra ugyancsak jellemző.

Népdalunk igen értékes láncszem az emberiség, benne a magyarság üdvtörténetének eddig hiányosan feltárt és felfogott többes személyű, de egyistenhitének megértéséhez.

A szkíta keresztények Szenthármassága az apa, a férfi, az anya és az utód megjelenésével lesz teljes. Az anya a bagoly-asszony, a kisfiú a bölcsőből adja életjelét: sír. Pista-apát az anya említi. A baglyas balladák ismeretében a szentlélek, a galamb is megszólal mint negyedik személy. Noha személyét látni nem, csupán érezni lehet, jó tudni, hogy a családot mégis a szentlélek hozza létre és tartja össze.

Az utolsó örömteli sorok összecsengenek egy XV - XVI. század mezsgyéjén írt, táncra buzdító, felvidéki virágének szövegével.

Supra aggnő, szökj fel kabla... (Körmöcbányai táncszó. 1505 k. /

Ugorj úrhölgy, szökellj örömdben, mint egy csikó!
(A szerző értelmezése.)

Végül, a „puszta malom”, a földi élet színtere mellett, a mennyei életet is jelenti. Ez igaz lehet, hiszen az ember, a lelkes állat, a szentlélek temploma, mind a földi, mind az égi hazában otthon van.

A cserfa, a termékenység jelkép, az Árpád-féle hazajövetelt ill. honfoglalás előtti időket idézi. „Betipegünk, becsoszogunk, cserfakéreg a bocsorunk” – majd jókívánságokkal halmozzák el a felköszöntendőt. Euráziában ui. a tölgyerdő határa jelzi, hogy azon túl nincs jó élet. Pl. azon túl a disznó konda szabadon nem etethető, mely a nomád gazdaság egyik alapja volt őseinknél a többi haszonállat mellett.

A kincses / Dáriusz-láda és kincset, vsz. varázserőt bíró / dáriusz konty nem más, mint a drága = dali, a gyöngyökkel ékes – menyasszony-haj, melyet az „ásó-kapa-fogadalom” után jelképesen el-tüntetnek. A leendő anya /anyag kontya, a *spirálba* csavart haj jelezi, hogy viselője készen áll

elindulni a földi vég felé, s bekerült a mindannyiunk számára kijelölt egyetlen útra, a *végtelen körforgásba*.

Földi létünk a örömök-bánatok, gazdagság-szegénység összessége. Talán nem véletlen a mesésen gazdag, ámbar halandó „perzsa” Dáriusz említése. Minden hiábavaló / Vanitatum vanitas.

Végül: a hasonló lélekmalmok, káló-malmok a magyar történeti hagyományban bőven találhatóak. Az Ördögmalom fogalma pl. a magyar nép gazdag hagyománya között éli napjainkban is „mesés” életét.

A búbánatot, a rosszat szét/MáL/asztó, szét/MaR/cangoló, óRLő, megsemmisítő, öLő, porrá zúzó malom nagyfotosságú életünkben, hiszen e por alakú lisztből, most már az ember, a lelkes állat alkot, teremt, dagaszt kenyeret, (Amint a mennyben úgy a Földön is!) hogy a tüzes kemencében megedződve éltető kenyérré, napi eledellé, a földi lét mozgatójává váljon. Lelket tisztító vízi-malomról szól a következő népdalunk, mely a kárpát-medencei élet-folyamon, a Duna közvetlen közelében található. A Víz, a H₂O, azon éltető elem, amely a mocskot, a szennyet lemossa, s ha folyik, s azt messzire viszi. Mind a keresztelés, a vízbe merítkezés, mind a szentelt vízzel hintésének ősi rítusának eredőjét itt kell keresnünk! Ha valaki igen bánatos, akkor a végtelen tengerbe, az ős létközegbe vágyva, visszakívánczik. Vízbe ugrik. Utána az „özönvíz” – mondjuk. Cserfamalmos bagoly-asszonkánk lélekkel tisztít, mos. Agyat mos. Mint egy modern lélekgyógyász/pszichiáter: bánatot semmisít, büntudatot MáL/aszt, vigaszt nyújt, gyógyulást kínálva *meghallgat*. Visszaulva tanulmányunk elejére – maga Pallas Athéne, a métér /materia, mater/, az anya – a Triton folyóból vagy tóból, az élet vízből ?/ született. Mára már homályul a történeti emlékezet. Talán egy Tritón maga lehetett az istennő burka /Burokban született!/. Ugyanis a Triton nem más, mint egy nagyméretű kagyló, melyből trombitaszerű hangokat lehetett kicsiholni. A vízből és a tojásból születés magában hordozza a vérnélküli, a testi-lelki szűzi tisztaságot. Nem lehetetlen, hogy Pallas Athéné is egy vízi állat mézsvázának (kagyló), szülötte lenne? Minderről nem szól a hír /a fáma. A szerelem istennője / a latin Venus =/ Aphrodité viszont egy nagy vízfolyam, az *Eufrátes szülötte*. A monda szerint a ha-

lak, – melynek héjanyaga a kagylókhhoz hasonlóan mészből van – egy nagy tojást kitoltak a partra. A szentlélek madara, egy galamb addig-addig melengette, míg annak héja meg nem repedt, s ő teljes szépségében kilépett belőle a partra. Emlékét egy, a legfényesebben ragyogó bolygó őrzi, a VÉNUSZ. Arisztotelészt olvasva megtudjuk, hogy Pallas Athéné neve a női minőséget hordozó HOLD/dal is összefügg, hiszen az éjszakai sötétben a róla visszaverődő napfényvel világít magának, s így mindent lát, mint az „éjjeli BaGoLY”.

Visszatérve az élet képletes színterére, a Malomhoz, – ahol rendes körülmények között, a tájnyelvi búzát, az ÉLETET őrlik és nem a kézzel megfoghatatlan bánatot, a fájdalmat – el kell mondanunk, hogy a következő énekben a lélek orvoslásának ezredéves módszerét olvashatjuk: kidobni mindent: eldobni magunktól a bút, gondot, fájdalmat: a hegyről a völgybe vagy egyenesen a nagy tisztító vízbe, bele a tengerbe. A mozgás iránya meghatározó a tisztulásnál: fentről lefelé. Olyan is van, akit lelki bajai rendkívüli súlya lehúzza – a vízbe. Ez utóbbi az önelemésztés rövid, népi lélektana.

Tempo giusto. Muz. Fo. 1194b). lej. B. Óriszentpéter, (Vas vm.) V.

34

Du-na-par-ton van egy ma-lom, Bu-bá-na-tot ől-nek¹⁾ a-zon, e-je-ha!

Nē-kem is van bu-bá-na-tom, O-da-vi-szem, le-já-ra-tom, e-je-ha.

A Balaton széles nagyon, de annak is partja vagyom, ejeha!
Az én búmnak nincs határa, nemsokára belehalok, ejeha!

A két versszak összetartozását a dallam segíti. Az ének második versszakában a tengernyi kint, csak a magyar tenger, a Balaton végtelen vize tudja befogadni.

Kodály Zoltánék hívták fel a figyelmet e dalam „dunántúli terc”-ére, mely a mesterséges európai hangközrendszerbe nem illik bele. A kis és a nagy közötti *semleges terc* magyar földön leginkább a Dunántúlon / Pannóniában gyűjtött énekek sajátja. Minden jel arra mutat, hogy ezek a kisterces dallamok az ereszkedő ősi jellegükkel együtt az Álmos és Árpád vezette honfoglalás előtti évezredekben már énekelte népünk. Egy kis jóindulattal, nagyobb tévedés nélkül, szóba jöhet még az Árpád-házi királyaink 3 évszázada. Uralkodásuk idején országunk kereskedelmével és pénzzel foglalkozó keleti népek: izmaeliták, böszörmények, zsidók, görögök stb. voltak; akik hangszereiket, muzsikájukat magukkal hozhatták. Másodjára a kun testvérnép betelepülésével szintén bejöhettek a szóban forgó *semleges terc* az új-régi keleti, udvarok zeneáramlatainak hozományaként. Pl. Kun László / IV. László * 1272-96 / ki-

rályunk udvarából nem hiányozhatott a vérpezsdítő tánc, a kun muzsika.

Elgondolkodtató, hogy a taglalt ázsiai hangköz, mégsem a Duna-Tisza között, a Kunságban maradt meg, hanem a dunántúli pannon-oroszgrészen, a magyar művelődéshez hasonló s rokon nyelvet beszélő pusztai nép, az avarok élőhelyein. Itt kell megemlítenünk népi furulyáink: csángó sültűink, somogyországi furugláink *semleges tercét*, mely jóval a kunok előtti hangközgyakorlatot őrizték meg. Még a billentyű nélküli nyugat-európai, barokk fuvalákon is ez a hangköz szólal meg egészen a XVIII. század végéig. Ezért az imént vázolt bonyodalmak miatt Európa szerte csupán pár, viszonylag „tisztán” szóló hangnemben születhetett meg a legtöbb korabeli zenemű; 3-4 előjegyzés / diézis gyakorlatánál többet nem bírt el az európai fül.

Meggyőződésünk, hogy a *semleges tercű* dalam születésénél valamely *hangszeres hatást föltételeznünk kell*, noha az ismert hazai ásatási leletek: avar-kori kettős sípjainak ill. azok hasonmásainak megszólaltatása nem hozta meg a kívánt

„elleneredményt”. Így marad a *többes megoldás*: a mindent eldöntő is-is vagy a „mind-mind” a helyes eredmény.

A BaGoLY-asszonyka és a búbánatot őrlő, megsemmisítő, de egy új életet előkészítő malom kapcsán szinte csodálkozunk, hogy e ballada-szöveg óvatos boncolgatása eredményeként mennyi finomság, őstudás rejtekeire leltünk. Mind-ebből sejthető, hogy sok és fontos feladat vár még

a kutatóikra. A több mint 200.000 – magyar népdal számos szövegéhez, ezért alázattal kell közelednünk! Az ősi dallamok mellett türelemmel kell ki BoG/oznunk a szövegekben rejlő, végtelen őstudást, hogy kultúránk e szegmense maradéktalanul fel legyen térképezve az utókor számára! Segítsen ebben miket a Magyarok Istene és a bölcs Bagoly-asszonyka, az isteni madár.

JEGYZETEK

Kerényi Károly: Görög mitológia: Bp., 1977. 82.

Magyar Adorján: Ősműveltség. Bp., 1995. 256. 489.

Faragó Laura: Szülőföldem, zengő anyanyelvem. Bagolyasszonyka. Beszélgetés Kiss Anna író-költővel. Bp., 2003. 110.

(ÁBRA) Pallas Athéné és a Bagoly, mint összenőtt személyiségek.

Dr. Márki Sándor: Egyetemes és hazai történelem. A középkor története. Bp., é. n. 397. L. még: Magyar Adorján: Ősműveltség. Bp. 1995. 535.

Badinyi Jós Ferenc: Igaz történelmünk vezérfonala Árpádig. Bp., 2004. 548.

Éneklő Egyház Bp., 2005. No. 236.

Herbert Haág: Bibliai Lexikon. Bp., 1989.

Kerényi Károly: Görög mitológia: Bp., 1977. 86-87.

Bozóky Mihály: A jó meghalásra serkentő énekek. Vác. 1806.

Kallós Zoltán gyűjtése, TACS (Mezőség) 1963.

Balladák könyve, Bp. 1973. 777.

Ghymes / Nyitra vm. / Balkó Isválné Varga Cecilia /74/

Kiss Lajos gyűjtése. - 1969. AP 7975/d. Más hang-nemben: Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje. Bp. 2002. 79.

Faragó Laura beszélgetése Kiss Anna író-költővel. Bp., 2003. 112.

Czeke András dr.: A Magyar Szakrális Nő. H. és é. n. www.naptemplom.eoldal.hu

Páldeák I. József: „Vanitatum vanitas.” Tűnődés. Bp., 2010. 441.

G. de Santillana - H. von Dechend: Hamlet malma. Debrecen. 1995.

Végvári József: Mit őrl Hamlet malma? Főnix, 1998.